

Nemecký skladateľ, organista, kapelník a teoretik Michael Praetorius sa narodil (podľa rôznych údajov) 15. 2. 1571 (resp. 1572 alebo 1569) v Creuzburgu an der Werra. Rodina sa roku 1573 presťahovala do Torgau, kde ho Michael Voigt začal vyučovať hudbu na miestnej latinskej škole. Roku 1582 sa zapísal na univerzitu vo Frankfurte nad Odrou a roku 1587 sa stal organistom v tamojšom Kostole sv. Márie. Praetorius sa usadil vo Wolfenbüttel asi v rokoch 1592-1593, roku 1595 sa stal organistom v službách tamojšieho vojvodu Heinricha Julia a neskôr (1604) získal uňho aj miesto kapelníka. Spolu s ním podnikol v tejto dobe aj viacero ciest po Európe a viackrát bol prizvaný na konsekráciu nových organov. Náhla smrť Heinricha Julia roku 1613 zmenila jeho život. V rýchlom slede vystriedal viaceré pracovné príležitosti. Odišiel do Drážďan, neskôr do Magdeburgu, Halle, Kassel; zomrel 15. 2. 1621 vo Wolfenbütteli, pravdepodobne na celkovú prepracovanosť.

Praetorius zanechal po sebe monumentálne dielo. Jeho ťažisko tvorí sakrálna tvorba v nemeckom a latinskom jazyku. Sám sa cítil povoláný na vytvorenie hudobnej zložky nemeckej protestantskej liturgie. Hoci centrum jeho snáh spočívalo na úplnom zaranžovaní nemeckej hymnológie, prijal aj výdobytky talianskych modernistov a vytvoril prvé nemecké ekvivalenty bohatého zvuku benátskej polychórie, osvojil si princípy *stile concertato* a do pôvodne vokálnej hudby zaviedol basso continuo i bohatý inštrumentár. Deväť zväzkov *Musae Sioniae* (1605, 1607, 1607, 1607, 1607, 1607, 1609, 1610, 1610) prináša jeho víziu nemeckej cirkevnej hudby, *Missodia Sionia* (1611), *Hymnodia Sionia* (1611) a *Eulogodia Sionia* (1611) sú zbierkami latinských kompozícií, *Polyhymnia Caduceaurix* (1619) sústreďuje nemecké ekvivalenty vyspelého benátskeho umenia polychórie.

V poslednom desaťročí svojho života Praetorius pracoval aj na svojom hudobnoencyklopedickom teoretickom diele *Syntagma musicum*. Jeho I. zväzok (*Syntagmatis musici tomus primus*, Wittenberg, Wolfenbüttel 1614-1615) skúma princípy liturgickej kompozície; II. zväzok (*Syntagmatis musici tomus secundus*, Wolfenbüttel 1618) je encyklopédiou dobového inštrumentára, má podtitul *De organographia* a obsahuje aj ilustrovanú časť *Theatrum instrumentorum*; III. zväzok (*Syntagmatis musicis tomus tertius*, Wolfenbüttel 1618) je zasa encyklopédiou hudobných druhov a hudobných praktík a prináša aj základné informácie o súčasnej talianskej hudobnej praxi. IV. zväzok, v ktorého dokončení mu zabránila smrť, mal obsahovať náuku o kompozícii, ktorej súčasťou malo byť aj široko koncipované učenie o extemporizácii, ktoré stručne uviedol už v záverečnej kapitole III. zväzku.

* * *

Syntagmatis musici Michaelis Praetorii C. tomus tertius. Wolfenbüttel 1618.

*Instructio pro Symphoniacis*¹

Ako treba chlapcov, majúcich v porovnaní s inými osobitú chuť spievať a pociťujúcich lásku k spevu, informovať a učiť súčasným talianskym spôsobom (Wie die Knaben so vor andern sonderbare Lust und Liebe zum singen tragen vff jetzige Italianische Manier zu informiren vnd zu vnterrichten seyn.)

Rovnako ako je úlohou rečníka (*Oratoris Ampt*) nielen ozdobovať svoju reč (*Oration*) krásnymi, pôvabnými, živými slovami a skvelými figúrami (*mit schönen anmutigen leb-*

haftigen Worten vnnnd herrlichen Figuris zu zieren), ale aj správne vyslovovať a pohnúť city (*recht zu pronounciiren, vnd die affectus zu moviren*) tým, že raz zvýši hlas a inokedy ho zníži, raz hovorí jemným a nežným hlasom, inokedy celým a plným, tak je úlohou hudobníka nielen spievať, ale spievať umelecky a pôvabne (*künstlich vnd anmütig singen*), aby bolo srdce poslucháča dojaté a jeho city pohnuté a aby spev dosiahol cieľ, na ktorý bol vytvorený a zameraný. Spevák totiž musí byť nielen od prírody obdarovaný nádherným hlasom, ale aj dobrým rozumom a dokonalou znalosťou hudby (*vollkommener Wissenschaft der Music*) a musí byť skúsený. Musí vedieť klásť *accentus* spôsobne a uvážene (*die Accentus fein artlich vnd cum Iudicio zu führen*) a vhodne, v správnom čase a s mierou umiestniť a aplikovať *modulos* alebo koloratúry, čo Taliani nazývajú *passaggi* (*die modulos oder Coloraturen (so von den Italis Passaggi genennet werden)*) a nie na ľubovoľnom mieste skladby, aby popri pôvabe hlasov (*Liebligkeit der Stimmen*) zaujalo a bolo počuteľné aj umenie (*die Kunst*). Vôbec nemožno chváliť tých, ktorí sú Bohom a prírodou obdarení mimoriadne pôvabným trasúcim, vznášajúcim sa či chvejúcim sa hlasom (*mit einer sonderbahren lieblichen zitterten vnd schwebenden oder bebenden Stimm*) aj obľým hrdlom a hrtanom na dimiuovanie (*zum diminuiren*), ale nerešpektujú zákony hudby (*Musicatorum leges*) a svojím prílišným kolorovaním (*colorirn*) v speve neprestajne prekračujú predpísané hranice (*vorgeschiedene limites*). Tým ho natoľko pokazia a zatemnia (*verderben vnd verdunckeln*), že už nevedno, čo spievajú. Takto nemožno postrehnúť a už vôbec nie rozumieť textu ani tónom, ktoré skladateľ napísal a ktoré spevu dávajú tú najlepšiu ozdobu a pôvab (*die beste Zier vnd gratiam*).

A tento spôsob (na ktorý si zvlášť navykli aj niektorí inštrumentalisti) nepoteší a nepobaví poslucháčov, najmä znalcov umenia, ktorí budú skôr mrzúti a ospalí. Aby sa týmito deformáciami dimiuovania neubrala spevu jeho prirodzená sila a pôvab (*naturalis vis vnd gratia*), ktoré mu dodal majster, ale aby bolo skutočne zrozumiteľné každé slovo a myšlienka (*jedes Wort vnd Sententia*), je nevyhnutné, aby všetci kantori a speváci už od mladosti usilovne cvičili hlas a artikulovanú výslovnosť (*in voce & pronounciatione articulata*) a aby s ňou boli oboznámení.

Ako a akým spôsobom sa to stane a ako si možno zvyknúť na dnešný nový taliansky spôsob dobrého umenia spievania (*Newen Italienischen Manier zur guten Art im singen*), vyjadriť *accentus* a cit (*die Accentus vnnnd affectus exprimirn*), najprímeranejšie a najpohodlnejšie používať *trillen, gruppen* a iné *coloraturen* — to všetko má nasledovať onedlho s Božou pomocou v osobitnej malej úvahe (k čomu mi obzvlášť poslušil *Giulio Romano*, inak zvaný *Giulio Caccini de Roma*, svojimi *Le nuove Musiche*² a *Gio. Battista Bovicelli*³).

K pôvabnému, správne a pekne spôsobu spievania (*Zu einer lieblichen rechten vnnnd schönen Art zu singen*) patria — ako aj ku všetkým ostatným umeniam — tri veci, totiž príroda, umenie či veda a cvičenie (*Natura, Ars seu Doctrina & Exercitatio*).

1. NATURA

Predovšetkým spevák musí mať hlas od prírody. V súvislosti s ním si treba povšimnúť tri danosti a tri nedostatky (*drey Requisita vnd drey vitia*).

Danosti sú tieto: spevák predovšetkým musí mať krásny, pôvabný, trasúci a chvejúci sa hlas (*eine schöne liebliche zittern= vnd bebende Stimm*), avšak nie taký, na aký sú podaktorí navyknúť v školách, ale so zvláštnou umiernenosťou (*mit besonderer moderation*) a hladké oblé hrdlo na dimiuovanie (*einen glatten runden Hals zu diminuiren*). Ďalej musí vedieť zadržať dlhý plynulý dych bez častého nadychovania (*ohn viel respiriren*). Po tretie, musí si zvoliť hlas ako *cantum, altum* alebo *tenor &c.*, ktorý môže udržať v plnom jasnom znení bez falzetu (*mit vollem vnnnd hellem laut ohne Falsetten*) (to je polovičný a silený hlas).

Pritom treba mať na pamäti *intonatio* a *exclamatio*.

INTONATIO

Intonatio znamená spôsob, ako začať spievať. Sú na to rôzne názory. Niektorí chcú začínať udaným tónom (*in dem rechten Thon*), iní sekundou pod udaným tónom, pričom však treba v každom prípade hlasom stúpať a zvyšovať ho. Niektorí hovoria o tercii, ďalší o kvarte. Iní, že treba začať pôvabným a tmeným hlasom (*mit anmütiger vnd gedempffter Stimme*). Tieto rôzne spôsoby sa zväčša nazývajú *accentus*.

EXCLAMATIO

Exclamatio je správny prostriedok na pohnutie citov (*das rechte Mittel die affectus zu moviren*), čo sa musí stať pozdvihovaním hlasu (*mit erhebung der Stimm*). Možno ho uplatniť pri klesaní a používať pri všetkých minimách a semiminimách s bodkou (*kan in allen Minimis vnd Semiminimis mit dem Punct Descendendo angebracht vnnnd gebraucht werden*). A citom pohne obzvlášť ďalší, trochu rýchlo postupujúci, väčší citový tón, totiž semibrevis, na ktorom sa uplatní viac pozdvihovanie a znižovanie hlasu bez *exclamatio* (*in erhebung vnd verringerung der Stimm⁴ ohn Exclamation*) a ktorý má aj väčší pôvab (*bessere gratiam*). Obširnejšie a pomocou príkladov to objasním v zamýšľanom traktáte.

Nedostatkami hlasu sú: čerpanie dychu pričastým nadychovaním (*mit vielen respiren*); spievanie cez nos a s hlasom zadržaným v hrdle; spievanie so zatatými zubami. To všetko nie je vôbec chvályhodné, ale deformuje to harmóniu a robí ju nepôvabnou (*sondern die Harmony deformiret vnd anmutig [!] machet*).

Tolko o prírode. Nasleduje *doctrina*.

2. DOCTRINA

Ďalej musí spevák správne ovládať pôvabné a primerané tvorenie diminúcií (ako sa obvykle nazývajú koloratúry). (*Fürs ander muß ein Sänger rechte Wissenschaft haben die Diminutiones (so sonst in gemein Coloraturen genennet werden) lieblich vnd Appositè zu formiren.*)

Pri diminúcii (*Diminutio*) sa väčší tón rozvedie a rozdelí (*resolviret vnd gebrochen wird*) na mnohé ďalšie rýchle a menšie tóny. Sú na to rôzne postupy a spôsoby (*vnterschiedliche Arten vnd Modi*). Niektoré z nich prebiehajú postupne (*gradatim*) za sebou, napríklad *accentus*, *tremulo*, *gruppì* a *tirata*.

Accentus znamená, že tóny sa nasledujúcim spôsobom tvoria v hrdle. (*Accentus ist: Wen die Noten folgender Gestalt im Halse gezogen werden.*)

[Accentus]

Nota initials & finalis in Unisono.

Per Secundam ascendendo.

Descendèdo.

The image shows three musical staves illustrating the 'Accentus' technique. Each staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The first staff, labeled 'Nota initials & finalis in Unisono', shows a sequence of notes: a whole note G4, a quarter note A4, a quarter note B4, a quarter note C5, a quarter note B4, a quarter note A4, and a whole note G4. The second staff, 'Per Secundam ascendendo', shows a sequence: a whole note G4, a quarter note A4, a quarter note B4, a quarter note C5, a quarter note B4, a quarter note A4, and a whole note G4 with a fermata. The third staff, 'Descendèdo', shows a sequence: a whole note G4, a quarter note F#4, a quarter note E4, a quarter note D4, a quarter note C4, a quarter note B3, and a whole note G3 with a fermata.

Per Tertiā ascēdendo.

Descendendo.

Per Quartam ascēdendo.

Descendendo.

Per Quintam ascēdendo.

Descendendo.

Coetera in altero Tractatu.

Tremulo nie je ničím iným ako chvením hlasu na jednom tóne (*ist nichts anders alß ein Zittern der Stimme vber einer Noten*); organisti to nazývajú *mordanten* či *moderanten*.

Tremulo

Tremulus
ascendens.

Descendens

Toto *tremulo* nie je také dobré ako *ascendens*.

Tremoletti

A toto je určené skôr pre organy a nástroje s brkami (*Orgeln vnd Instrumenta penna-ta*) ako pre ľudský hlas.

Gruppo: vel *gruppi* sa používajú v kadenciách a zvyčajných záveroch (*werden in den Cadentiis vnd Clausulis formalibus gebraucht*) a musia byť hrané ostrejšie ako *tremoli*.

Gruppi

Tiratae sú dlhé rýchle behy (*lange geschwinde Läufflin*), ktoré sa robia po stupňoch (*gradatim*) a behajú hore a dolu po klávesnici (*Clavier*). Čím rýchlejšie a ostrejšie sa tieto behy vykonávajú — ale tak, aby bol každý tón čisto počuteľný a vnímateľný — tým to bude lepšie a pôvabnejšie (*besser vnd anmütiger*).

Tiratae

Diminutiones, ktoré neprebiehajú po stupňoch (*gradatim*), sú *trillo* a *passaggi*.

Trillo je dvojaké. Jedno je v unisone buď na linajke, alebo v medzere, keď sa veľa rýchlych tónov opakuje za sebou (*wann viel geschwinde Noten nacheinander repetiret werden*).

Trillo

Druhé *trillo* je zamerané na rôzne spôsoby. A pretože nie je možné naučiť sa správne tvoriť *trillo* podľa predpisu, stane sa to tak, že *viva Præceptoris voce & ope* sa predspieva a ukáže, aby sa to jeden naučil odporozovaním od druhého, ako sa učí jeden vták od druhého. Preto som tiež dosiaľ — okrem spomínaného *Giulia Cacciniho* — u žiadneho talianskeho autora nevidel opísaný tento druh *trillen*, ale nad tónmi, ktoré majú byť tvarované *Trillom*, je iba označenie *t:* alebo *tr:* alebo *tri:*. Predsa som však považoval za potrebné mimochodom tu priložiť niekoľko druhov, aby dosiaľ ešte nevyučená mladá (*tyrones*) aspoň trochu videla a vedela, čo približne nazývame *trillo*.

11. Gruppen

12.

13. Gruppen

tr

Passaggi sú rýchle behy (*geschwinde Läuffe*), ktoré sa píšú a vykonávajú po stupňoch (*gradatim*) i skokmi (*Saltatim*) cez všetky intervaly, písané a vykonávané stúpajúc i klesajúc (*ascendendo alß descendendo*) nad platnými tónmi.

Sú dvojaké: niektoré sú jednoduché (*einfeltige*) — sú to tie, ktoré sa vytvárajú pomocou miním a pomocou semiminím alebo pomocou miním a semiminím súčasne. Niektoré sú delené (*zerbrochene*) — to sú tie, ktoré sa tvoria z *fusis* alebo *semifusis* alebo z *fusis* a *semifusis* súčasne.

(Taliani *SemiMinimae* nazývajú *Chromata*; *Fusæ* nazývajú *SemiChromata*; *Semifusæ* nazývajú *Bischromata*.)

Začínajúci žiaci tohto umenia majú však začínať jednoduchými a prostými *passaggi* a potom pomaly a usilovne cvičiť delené, pretkávané s *fusis*, až kým nedospejú k *passaggi* so *semifusis* a budú ich vedieť hrať.

3. EXERCITATIO

Aby sme však ešte lepšie ovládli to, čoho sme sa doteraz stručne dotkli, treba ukázať rôzne spôsoby diminuovania na rozmanitých a početných príkladoch; *modus diminutionum* je vyznačený nad tónom a z toho vidno, ako treba tento alebo iný druh tónov, tieto alebo iné intervaly diminuovať a kolorovať (*diminuiren vnd coloriren*). Keďže však toto je príliš obsérne a nemožno to zahrnúť do tohto zväzku, prosím láskavého hudobníka a kantora, aby počkal, pokým čoskoro a s Božou pomocou neužije svetlo sveta osobitný rozsiahly traktát *in Præceptis a Exemplis*. Týmto prepúšťam a usmerňujem dobrosrdečného a po novom spôsobe spievania túžiaceho hudobníka. *Interea valeat & vivat, meq; fovere & amare pergat benevolus ac sincerus Musicus; cui ego pro viribus fideliter in-servire studeo & aveo, dum vivo:*

Michael Praetorius Cr.

[AR]

POZNÁMKY

¹ Uvádzaný text tvorí záverečnú 19. kapitolu III. zv. *Syntagma musicum*, ktorá je stručným uvedením nemeckého čitateľa do praxe talianskych ozdôb a diminúcií. Praetorius zamýšľal problém spracovať obsérnejšie v rámci IV. zväzku, čo mu však znemožnila smrť. (PRAETORIUS, M.: *Syntagma musicum. Band III. Termini musici*. Wolfenbüttel 1619. Faksimile, GURLITT, W, ed., Bärenreiter. Kassel ³/1978. Documenta Musicologica I/XV, s. 229-240.) Adolf Beyschlag v práci *Die Ornamentik der Musik* (Leipzig 1908, s. 30) uvádza Praetoriov text aj s doplnkami, ktoré k nemu pridal Johann Andreas Herbst v spise *Musica Poetica Sive Com-*

- pendium Melopoeticam* (1643) a Johann Crüger v spise *Musicae practicae praecepta brevia* (1660) — v našom preklade sme tieto doplnky — ako má túce a málo obsažné — nezohľadnili.
- ² Úvodné slovo *A i lettori* z tlače Giulia Cacciniho *Le nuove musiche* (1602) tvorí skutočný základ Praetoriových úvah (por. s. 466).
- ³ Praetorius má na mysli traktát Giovanniho Battistu Bovicelliho *Regole, passaggi di musica, madrigali e motetti passeggiati* (Benátky 1594; faksimile, BRIDGMAN, N., ed., Kassel-Basel 1957. Documenta musicologica I/12), ktorý uvádza pravidlá pre adíciu diminúcií, všeobecné poznámky o diminuovaní zohľadňujúcom text (*Avertimenti per li Passaggi, quanto alle parole*, s. 7-9), delenie *passaggi* (*Avertimenti intorno alle note*, s. 10-16), tabuľky diminúcií (*Diversi modi di diminuire*, s. 17-36) a exemplárne diminúcie sopránových hlasov talianskych madrigalov a latinských motet. Bovicelliho pravidlá pritom takmer doslova opakuje aj Caccini v spomínanom úvode k *Le nuove musiche*.
- ⁴ Pri opisovaní *exclamatio* Praetorius uvádza dvojicu pojmov „*erhebung vnd verringerung der Stimm*“, ktorá je nemeckým prekladom Cacciniho pojmov *crescere e scemare*. Hoci vydavateľ Cacciniho diela H. W. Hitchcock spomínané pojmy prekladá ako *crescendo* a *decrescendo*, prikláňame sa k významovej verzii, ktorú im pripísal Z. M. Szweykowski a W. Šmietana — teda „zosilňovanie a tlmenie hlasu“ (pozri s. 479, pozn. 23). V tomto význame teda treba chápať aj „pozdvihovanie a zmenšovanie hlasu“, ktoré je prekladom Praetoriovho označenia „*erhebung vnd verringerung der Stimm*“.